

O‘QITUVCHI VA O‘QUVCHI O‘RTASIDAGI NIZOLARNING KELIB CHIQUISH SABABLARI VA HAL QILISH USULLARI

Zaylovidinov Jaloliddin

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston milliy universiteti magistri

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi nizolarning kelib chiqish sabablari haqida tushunchalar berib o‘tilgan. Ziddiyatli vaziyatlarni to‘g‘ri baholash va uni bartaraf etish yuzasidan ma‘lumotlar taqdim etilgan. O‘qituvchi va o‘quvchi munosabatidagi nizolarni oldini olish bo‘yicha tavsiyalar berib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: konflikt, o‘qituvchi, nizolar sababi, konfliktli vaziyat, ijtimoiy nizolar, o‘quvchi, muzokaralar jarayoni.

Abstract: This article provides insights into the causes of conflict between teacher and student. Information is provided on how to properly assess and resolve conflicts. Recommendations were given to prevent conflicts in the teacher-student relationship.

Key words: conflict, teacher, cause of conflict, conflict situation, social conflicts, student, the negotiation process.

Konfliktlar (lot. contractus - to‘qnashuvdan) - juda keng tarqalgan hodisa. Ular insonga butun hayoti davomida hamroh bo‘ladi va maktabdagi nizolar muammosi bundan mustasno emas. Muayyan turdagi sabablar ta‘lim muassasalarida ma‘muriyat va o‘qituvchi, o‘qituvchi va o‘qituvchi, o‘qituvchi va o‘quvchi, ota-ona va o‘qituvchi o‘rtasidagi ziddiyatli vaziyatlarni kelib chiqishiga sabab bo‘lmoqda. Har qanday o‘rta

maktab o‘quvchisi boshqa odamlar bilan normal munosabatlarni o‘rnatish va saqlash uchun yetarli hayotiy tajribaga ega.⁶

So‘nggi yillarda o‘qituvchilar va o‘quvchilar o‘rtasidagi munosabatlar ancha murakkablashib va keskinlashib bormoqda. Ko‘plab olimlarning ta’kidlashicha, turli holatlar va omillar nizolarni keltirib chiqarishi mumkin: odamlarning ruhiy holati va munosabatlari, ularning munosabatlardagi pozitsiyalari, alohida individual va shaxsiy xususiyatlar. Har qanday konflikt maqsadlar, manfaatlar, pozitsiyalar, fikrlar, qarashlar, e’tiqodlar, shaxsiy fazilatlar, shaxslararo munosabatlar, bilim, ko‘nikma, qobiliyat, boshqaruv funktsiyalaridagi qarama-qarshiliklar asosida yuzaga keladi. Bunday sabablar o‘qituvchining harakatlari va muloqoti, o‘qituvchi va o‘quvchining shaxsiy xususiyatlari va maktabdagi umumiy vaziyatga bog‘liq bo‘lishi mumkin.

O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni buzadigan sabablar o‘ziga xos xususiyatlarga ega va juda xilma-xildir. Ushbu turdagi nizolarni paydo bo‘lishi tashkiliy-boshqaruv, ijtimoiy-psixologik va shaxsiy sabablarga bog‘liqdir.⁷

O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida yuzaga keladigan nizolarning tashkiliy va boshqaruv sabablari ham bir nechta guruhlariga bo‘linadi. Bular quyidagilar:

1. Konfliktlarning funksional-tashkiliy sabablari: pedagogik jamoada konfliktli muloqot; o‘quv moddiy bazasining yetarli darajada ta’minlanmaganligi (o‘quv anjomlari, darsliklar, o‘quv xonalarining jihozlanishidagi kamchiliklar va boshqalar).
2. Konfliktning shaxsiy-funksional sabablari: o‘qituvchining (yosh o‘qituvchi) pedagogik tajribasizligi; o‘qituvchi va o‘quvchi munosabatlarida qo‘yiladigan axloqiy fazilatlarga qo‘yiladigan talabning nomuvofiqligi; pedagogik vazifalarni qo‘yish va hal qilishdagi qiyinchiliklar; o‘qituvchi tomonidan qo‘llaniladigan o‘qitish

⁶ Nemov R.S., Kirpichnik A.G. Jamoaga yo‘l / talabalar jamoasi psixologiyasi haqida o‘qituvchilar uchun kitob. - M.: Pedagogika, 1988 yil.

⁷ Antsupov A.Ya., Shipilov A.I. Konfliktologiya. - Sankt-Peterburg: Pyotr, 2008 yil.

usuli o‘quvchilarning imkoniyatlariga mos kelmasligi; o‘rta maktab o‘quvchilarining yosh xususiyatlarini yetarlicha baholamaslik (shaxsini hurmat qilmaslik, adolatsizlik, o‘quvchi bilan munosabatlarning rasmiyatchiligi).

3. Konfliktning situation-boshqaruv sabablari: o‘qituvchining o‘quvchilarning darsdagi xatti-harakatlarini oldindan bilish qobiliyatining pastligi; o‘qituvchi ko‘pincha mavzuni o‘zlashtirishda ortiqcha talablar qo‘yadi, intizomni buzganlarni jazolash vositasi sifatida baholarni qo‘llash; o‘quvchilar harakatini tahlil qilishda xato va asossiz xulosalar; vaziyatlarning guvohlari boshqa o‘quvchilardir, shuning uchun o‘qituvchi har qanday vosita bilan o‘zining ijtimoiy mavqeini saqlab qolishga intiladi va shu tariqa ko‘pincha vaziyatni ziddiyatga olib keladi.

O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida yuzaga keladigan nizolarning ijtimoiy-psixologik sabablari: shaxslararo muloqot jarayonida ma’lumotlarning yo‘qolishi va buzilishi ("o‘qituvchi-shogird" tizimidagi salbiy muloqot tajribasi natijasida, fobiyalar, vaqt etishmasligi, o‘quvchining cheklangan so‘z boyligi, bir-birini noto‘g‘ri tushunish); pedagogik jarayon ishtirokchilarining roli assimetriyasi, o‘quvchiga faqat ma’lumotni idrok etishga tayyor bo‘lgan passiv ishtirokchi roli berilganligi; murakkab masalalarni yechishda o‘qituvchi va o‘quvchining turlicha pozitsiyalari, qarashlari o‘rtasidagi nomuvofiqlik; o‘qituvchi va o‘quvchining psixologik mos kelmasligi (hayotiy qadriyatlari va ideallari, motivlari, temperamentlari va xarakterlarning muvaffaqiyatsiz kombinatsiyasi); o‘qituvchi va alohida o‘quvchilarga ("sevimsiz" va "nostandart") qilinadigan munosabat sababli; o‘qituvchi, qoida tariqasida, o‘quvchining alohida harakatiga emas, balki uning shaxsiyatiga baho berishi. Bunday baholash ko‘pincha boshqa o‘qituvchilar va tengdoshlarning o‘quvchiga bo‘lgan munosabatini belgilaydi.

O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida yuzaga keladigan nizolarning shaxsiy sabablari: muloqotda ishtirokchilarning kutilgan xatti-harakatlari o‘rtasidagi nomuvofiqlik (xudbinlik, yetakchilikka moyillik, o‘ziga qaratilgan hazillarga yo‘l qo‘ymaslik natijasida nomaqbul xatti-harakatlar yuzaga kelishi); o‘qituvchining ijtimoiy-psixologik va konfliktni oldini olish qobiliyatini pastligi; ijtimoiy o‘zaro ta’sirning stressli omillarining psixikaga salbiy ta’siriga past psixologik qarshilik

(imtihonlarga tayyorgarlik, nazorat va yozma ishlar, o‘quv faoliyatini tekshirishning turli usullari); o‘zaro hamdardlikning yo‘qligi; muloqot ishtirokchilarining da‘volarining haddan tashqari oshirilgan yoki kam baholanganlik darajasi ("o‘quvchi tomonidan o‘qituvchi tomonidan belgilanganidan yuqori ballni himoya qilish" yoki bahoni kam baholaganlik fakti bilan so‘zsiz kelishuv, o‘quvchining taxmin qilingan natijalari o‘rtasidagi nomuvofiqlik); temperamentning xolerik tipidagi (beqaror va harakatchan nerv sistemasi) ustoz va shogird munosabatlari.

O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi nizolarni hal qilishda pedagogik va ma‘muriy usullardan ham foydalaniladi.

Nizoli vaziyatni hal qilishning pedagogik usuli:

- 1) Suhbat;
- 2) Iltimos;
- 3) Ishontirish;
- 4) Nizoga kirishuvchilarga qo‘yilgan talablar yoki ishtirokchilarning xatti-

harakatlari noto‘g‘riligini tushuntirish va boshqalar.

Nizoli vaziyatni hal qilishning ma‘muriy usuli:

- 1) Nizoga kirishuvchilar manfaatlarini kuch bilan bostirish;
- 2) Ularni boshqa ishga o‘tkazish;
- 3) Nizo qatnashchilarini turli ko‘rinishlarda o‘zaro ajratish;
- 4) Axloq komissiyasining qarori;
- 5) Rahbar buyrug‘i;
- 6) Sud qarori;

O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida ziddiyatli vaziyat yuzaga kelmasligi uchun o‘qituvchiga qisqacha tavsiyalar.

1. O‘quvchilarni ishonchini qozonishga harakat qiling,so‘zingiz bilan ishingiz bir-biriga mos kelsin.

2. O‘quvchilar fikrini hurmat qiling,ko‘p hollarda ularni kayfiyatini ko‘tarinki ruhda saqlashga intiling.

3. Muloyim bo‘ling, o‘quvchilarga tez-tez qilgan yaxshi ishlari uchun rahmat aytib turing.
4. Barcha narsani jamoa bo‘lib muhokama qiling, biroq individual topshiriqlar bering va individual suhbatlashing.
5. Ko‘p hollarda o‘zingizni o‘quvchilar o‘rniga qo‘yib ko‘ring va ularni tushunishga harakat qiling.
6. O‘quvchilar qo‘pol gaplarni yoqtirishmaydi, buyruqlarni yomon ko‘rishadi, shuning uchun buyruq berishni kamaytiring.
7. O‘quvchilar haqida barcha narsani biling, u bilan shaxsiy aloqalarni o‘rnating biroq qalblariga chuqur kirmang.
8. Zerikarli bo‘lmang, orginal va pozitiv bo‘ling.
9. O‘z o‘quvchilarizga mehr bilan munosabatda bo‘ling, xato va kamchiliklarini hammani oldida ayt mang va uni kamsit mang.
10. O‘quvchining psixikasi bilan ehtiyotkorona munosabatda bo‘ling.

Xulosa

Ziddiyatlar bizning hayotimizda juda keng tarqalgan. Ular turli xil munosabatlar tizimlarida uchraydi: "Ustoz-shogird", "Talaba-talaba" va boshqalar. Ushbu nizoli munosabatlarning noaniq yechimi tobora ko‘proq ziddiyatli vaziyatlarni keltirib chiqaradi. Chet el olimlari tomonidan ushbu muammoning turli jihatlarini o‘rganishda muhim tajriba to‘plangan. Biroq, yosh avlodni nizolarni hal qilish usullariga o‘rgatish muammosi zamonaviy pedagogika uchun dolzarb bo‘lib qolmoqda. O‘qituvchi va o‘quvchi munosabatlari tizimida maktab kollektivida paydo bo‘layotgan nizolarni tasnifidan foydalanish bo‘yicha xulosalar va tavsiyalarning ishonchliligi tadqiqotning maqsadi va vazifalarini uslubiy va nazariy jihatdan asoslash bilan ta‘minlanadi. Ushbu tadqiqotda o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasidagi nizolarning kelib chiqish sabablari va hal qilish usullari haqida fikr va xulosalarga ega bo‘ldik. Shuni xulosa qilib aytish mumkinki ta‘lim jarayoni sifatli bo‘lishi uchun nizoli jarayonlarni oldini olish kerak va o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi munosabatlari yaxshi bo‘lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Nemov R.S., Kirpichnik A.G. Jamoaga yo‘l / talabalar jamoasi psixologiyasi haqida o‘qituvchilar uchun kitob. - M.: Pedagogika, 1988 yil.
2. Antsupov A.Ya., Shipilov A.I. Konfliktologiya. - Sankt-Peterburg: Pyotr, 2008 yil.
3. Do‘stmuhammedova. Sh.A. O‘quvchilar o‘quv faoliyatlarini boshqarish psixologiyasi. T.: 2000.\

